

Arkadiusz Adamczyk

"Piłsudski a religia", Józef Warszawski, Warszawa 1999 : [recenzja]

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 5, 419-423

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Butrón Prida przyjrzał się ponadto życiu codziennemu miasta i garnizonu oraz problemom integracji obcych wojsk. Znaczenie obecności francuskiej w Kadyksie nie ograniczyło się bowiem wyłącznie do dziedziny polityki, ale objęło wszystkie aspekty życia. Stosunki między Francuzami a ludnością miejscową naznaczone były tradycyjną wrogością i uprzedzeniami, chociaż autor wskazał również na fakt powstawania więzi między obu środowiskami. Przybierały one rozmaity charakter: od relacji o celach przestępczych (kradzieże, kontrabanda), po związki uczuciowe.

Ogólna ocena konsekwencji jakie przyniósł dla rozwoju Kadyksu przedłużający się okres pozostawania obcych wojsk musi być według autora negatywna. Interwencja wojsk francuskich nasiliła przede wszystkim proces utraty politycznego i gospodarczego znaczenia miasta i całego regionu w życiu kraju. Dla ludności miejscowej, mimo prewencyjnej roli jaką spełniały wojska interwencyjne wobec polityki represji, okupacja oznaczała także pełną kontrolę życia codziennego oraz utrudnienia w prowadzeniu działalności gospodarczej.

Stronę merytoryczną pracy należy ocenić wysoko. Warta odnotowania jest podstawa źródłowa pracy. Autor wykorzystał poważny materiał archiwalny zgromadzony zarówno w archiwach lokalnych (Archivo Diocesano de Cádiz, Archivo Histórico Provincial de Cádiz, Archivo Municipal de Cádiz, Archivo Municipal de El Puerto de Santa María, Archivo Municipal de San Fernando, Biblioteca del Gobierno Militar de Cádiz, Biblioteca Municipal de Cádiz), ogólnokrajowych (Archivo Histórico Nacional, Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid), jak i francuskich (Archive Diplomatique, Nantes, Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris). Ponadto materiał źródłowy uzupełniony został wspomnieniami mieszkańców Kadyksu oraz Francuzów przebywających w mieście w latach 1823-1828. Niestety literatura pamiętnikarska nie została w pełni wykorzystana w pracy. Nie zabrakło natomiast współczesnych periodyków, zarówno lokalnych, jak i wychodzących w stolicy. Pewne zastrzeżenia budzić musi wybór literatury, chociaż bogaty i obejmujący prace w języku hiszpańskim oraz francuskim, nie wyczerpujący jednak tematu. Być może jest to wynikiem kompromisu między autorem a wydawcą, bowiem, jak wynika z tekstu, publikacja jest tylko fragmentem obszerniejszej rozprawy doktorskiej.

Patrycja Jakóbczyk-Adamczyk

Józef Warszawski TJ, *Piłsudski a religia*, Inicjatywa wydawnicza „ad astra”, Warszawa 1999, ss. 535.

Życie codzienne wybitnych postaci historycznych coraz częściej staje się przedmiotem badań historyka. Za tym bardziej cenne należy uznać pojawienie się w obiegu naukowym pracy ks. Józefa Warszawskiego będącej studium nad wyznacznictwem Józefa Piłsudskiego.

O. Józef Warszawski, jak nikt inny wydaje się być predestynowany do podjęcia

tego tematu. Przede wszystkim, jako kapłan, któremu nie obce są zagadnienia związane ze stosunkiem ludzi do Boga, choć jako ksiądz katolicki może być równocześnie postrzegany jako osoba, której trudno spojrzeć na swego bohatera z odpowiednim dystansem. Również jako emigrant, któremu w ciągu długich lat przebywania poza Ojczyzną, dane było zetknąć się z przebywającymi poza Polską zwolennikami i antagonistami byłego Naczelnika Państwa. Wreszcie jako człowiek, który (jako ur. w roku 1903) zachował w swej pamięci wizerunek zmarłego w 1935 r. Marszałka.

Warto w tym miejscu przybliżyć również niemal zupełnie nieznaną postać autora. O. Józef Warszawski urodził się 9 marca 1903 w Hamburgu. Pochodził z rodziny emigrantów z Wielkopolski, od trzech pokoleń osiadłych w Niemczech. Ojciec Józefa, Wilhelm, znany był w lokalnej społeczności emigrantów polskich jako działacz społeczny, hołdujący ideałom pracy organicznej i pełniący funkcję prezesa hamburskiego polsko-katolickiego Towarzystwa Rękodzielników. Po zakończeniu I wojny światowej od 1919 r. Józef Warszawski, wraz z rodziną, zamieszkał w Polsce, w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie rozpoczął naukę w miejscowym gimnazjum. W tym samym roku wstąpił również do Związku Harcerstwa Polskiego, z którym związał się niemal do końca życia. W 1924 r. wstąpił do zakonu jezuitów w Kaliszu. Wykształcenie zdobył podejmując studia z zakresu filozofii w Krakowie i teologii w Lublinie. Po ich ukończeniu obronił rozprawę doktorską w rzymskim Gregorianum. Wybuch II wojny światowej zastał o. Józefa Warszawskiego w stolicy. Zasłynął wówczas m.in. w 1939 r. jako kapelan żołnierzy broniących Warszawy, a w 1940 r. jako organizator tajnego Koła Społeczników Polskich. Od października 1940 r. sprawował funkcję kapelana i wchodził w skład kierownictwa Konfederacji Narodu – tajnej, politycznej organizacji prawicowej stworzonej przez Bolesława Piaseckiego. Od sierpnia 1943 r. o. Józef Warszawski został kapelanem Armii Krajowej. W Powstaniu Warszawskim był kapelanem zgrupowania „Radosław”. Pełniąc posługę kapłańską wytrwał wraz z żołnierzami zgrupowania do kapitulacji, a następnie do wyzwolenia w obozie jenieckim w Sandbostel. Po zakończeniu wojny pozostał na terenie Niemiec włączając się w nurt polskiego życia emigracyjnego. Spośród najważniejszych, piastowanych przez niego funkcji w ponad 50-letnim okresie pobytu poza granicami Polski należy wymienić; kapelana obozu kobiet – żołnierzy Armii Krajowej w Oberlangen, organizatora Zrzeszenia Wydawców i Dziennikarzy Polskich w Niemczech, kapelana głównego ZHP na terenie Niemiec, współzałożyciela Zjednoczenia Polskiego w Niemczech, kierownika sekcji polskiej Radia Watykańskiego, wiceprezesa Instytutu Historycznego w Rzymie oraz moderatora Sodaliczki Mariańskiej w Papieskim Kolegium Polskim w Rzymie. Był autorem szeregu prac filozoficznych, historycznych i religijnych. O. Józef Warszawski powrócił do Polski w 1994 r. Zmarł 1 listopada 1997 r.

Prezentowana publikacja stanowi pierwsze krajowe wydanie pracy O. Józefa Warszawskiego, która ukazała się wcześniej nakładem Wydawnictw Towarzystwa im Romana Dmowskiego w Londynie w roku 1978. Względy pozamerytoryczne zdecydowały, iż czytelnik polski może dopiero obecnie zapoznać się z tym obszernym dziełem. Mimo, iż na rynku czytelnicznym pojawiło się w ostatnim okresie sto-

sunkowo duża ilość publikacji dotyczących różnych aspektów życia Pierwszego Marszałka Polski¹, studium dotyczące stosunku Piłsudskiego do religii zasługuje na uwagę, jako jedna z pierwszych, jeśli nie pierwsza pozycja odślanająca intymne strony jego biografii.

Praca o. J. Warszawskiego podzielona została na cztery zasadnicze części. W pierwszej rozważa autor zasadność odprawiania mszy żałobnych za duszę zmarłego Marszałka. W kolejnej stawia kwestię przynależności Józefa Piłsudskiego do określonych odłamów religii chrześcijańskich, jak również poddaje analizie wszelkie uwarunkowania, jakie mogły mieć wpływ na ukształtowanie światopoglądu Naczelnika Państwa. W trzeciej zajmuje się kwestią udzielenia ostatnich sakramentów umierającemu Józefowi Piłsudskiemu. Ostatnia zaś dotyczy kwestii kultu Marszałka i ustosunkowania się do niego społeczności katolickich. Przez pryzmat całości autor próbuje odpowiedzieć na pytanie o rolę religii w jego życiu osobistym.

Materia z jaką przychodziło się zmierzyć o. Józefowi Warszawskiemu bynajmniej nie ułatwia mu tego zadania. Wzmianki o stosunku Piłsudskiego do jakiegokolwiek religii pojawiały się w relacjach pochodzących od osób mu współczesnych niezwykle rzadko, a wypowiedzi w tym względzie samego Marszałka miały miejsce sporadycznie i należy je uznać za bardziej niż lakoniczne. Tego typu enuncjacje były charakterystyczne zresztą i w innych dziedzinach, również w sprawach życia państwowego, co sprawiało dodatkową trudność jego otoczeniu, zachowującemu w stosunku do Piłsudskiego dyspozycyjną postawę. Jako niewątpliwy walor pracy o. Warszawskiego należy uznać sam fakt zestawienia najprawdopodobniej wszystkich zdań wypowiedzianych przez Marszałka na temat własnego stosunku do życia religijnego.

Podstawowym zadaniem jakie postawił sobie autor jest określenie zaangażowania się Piłsudskiego w życie religijne i próba przyporządkowania jego osoby do określonego odłamu chrześcijaństwa. Główne pytanie stawiane przez o. Warszawskiego dotyczy stosunku Marszałka do Kościoła Rzymsko-Katolickiego i wynikających z tego skutków dla odbioru jego postaci przez społeczeństwo polskie, zarówno za życia Komendanta, jak i po jego śmierci. Zwraca on uwagę na fakt świadomego przyjęcia przez Piłsudskiego wyznania ewangelicko-augsburskiego i brak dostatecznych dowodów o rekonwersji Marszałka na katolicyzm. Zdaniem autora fakt katolickiego ślubu z Aleksandrą Szczerbińską, rzymsko-katolicki chrzest obu córek Piłsudskiego oraz katolicki pochówek nie są dostatecznymi argumentami pozwalającymi uznać Komendanta za katolika. Zwłaszcza ostatni akt życia Piłsudskiego, zdaniem autora, budzi poważne wątpliwości. Józef Warszawski zwraca uwagę na ukształtowanie laickiego światopoglądu Józefa Piłsudskiego i wpływ wczesnomłodzieńczych lektur b. Naczelnika Państwa. Podkreśla również wypowiedź Piłsudskiego z przełomu lat dwudziestych, według której sam Marszałek deklaruje się jako „bezwyznaniowy”. Głębokiej analizie poddane zostały relacje dotyczące ostatnich chwil życia Komendanta, i fakt pojednania Piłsudskiego z Bogiem wobec zbliżają-

---

¹ Zob. m.in. A. Chwała, *Józef Piłsudski jako historyk wojskowości*, Kraków 1997; W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 1995, W. Malinowski, *Kobiety w życiu marszałka Piłsudskiego*, Warszawa 1998.

cej się nieuchronnie śmierci. Mimo, iż autor nie daje jednoznacznej odpowiedzi, czy przyjęcie ostatnich sakramentów przez Pierwszego Marszałka Polski odbyło się zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, sugeruje jednak, iż ciąg wydarzeń następujących po śmierci Piłsudskiego świadczy, iż jemu współcześni żywili co do tego faktu daleko idące wątpliwości. Biorąc za punkt wyjścia sugestie o. Warszawskiego można wytłumaczyć nieugiętą postawę ks. arcybiskupa Adama Stefana Sapiehy, który w 1935 r. rzekomo miał odmawiać zgody na pochówek heretyka na Wawelu i ustąpić dopiero pod wpływem pistoletu przyłożonego mu do skroni przez gen. Bolesława Wieniawę-Długoszowskiego¹. W tym kontekście również zrozumiała była postawa metropolity krakowskiego jako prowokującego w geście sprzeciwu tzw. konflikt wawelski w czerwcu 1937 r. Żywione wątpliwości co do wyznaniowości Piłsudskiego tłumaczą, zdaniem autora, ingerencję oficjalnych czynników w tekst jednej z pierwszych oficjalnych biografii Marszałka, pióra Władysława Pobóg-Malinowskiego. Zdaniem o. Warszawskiego władze obawiały się skutków jakie wywołać mogła publikacja o konwersji Piłsudskiego na protestantyzm w katolickim społeczeństwie. Współczesnych czytelników, bez względu na deklarowany stosunek do Kościoła rzymsko-katolickiego, niewątpliwie zaskakuje ostrość sądów, które o. Warszawski formułuje pod adresem zmarłego, posuwając się nawet do stwierdzenia, iż kapłani katoliccy winni odmawiać odprawiania mszy św. za duszę b. Naczelnika Państwa. Jedynie niewielką wzmianką w drugiej części pracy zaznaczył autor, iż w stosunku do Marszałka stosuje przepisy prawa kanonicznego obowiązujące w chwili jego śmierci tj. 12 maja 1935 r.

Niewątpliwym walorem pracy jest drobiazgowa wręcz analiza dostępnych źródeł mówiących o momencie śmierci Komendanta. Stanowi ona wręcz modelowy wzorzec warsztatu historyka, zmagającego się z niepełnymi bądź niejednoznaczными relacjami. Najprawdopodobniej mniej dylematów miałby autor, gdyby mógł dysponować przechowywanym w nowojorskim Instytucie Józefa Piłsudskiego pamiętnikiem adiutanta, rotmistrza Aleksandra Hrynkiwicza, uznawanego przez biografę Marszałka za najbardziej wiarygodną relację w wieczornych godzinach 12 maja 1935 r.² Stwierdzenie o wątpliwości co do katolickiego charakteru śmierci Piłsudskiego wzmocnione jest porównaniem opisów zgonów innych postaci historycznych m.in. Romana Dmowskiego i gen. Mariana Żegoty-Januszajtisa, których śmierć w zgodzie z prawem kanonicznym nie budziła żadnych wątpliwości.

Wydanie emigracyjnej pracy o. Józefa Warszawskiego w Polsce jest inicjatywą

---

¹ Ze względu na bezpośrednich źródeł nie sposób dziś określić jaki przebieg miała rozmowa gen. B. Wieniawy Długoszowskiego i ks. arcybiskupa A. S. Sapiehy. Biografowie obu postaci są bardzo wstrzeźliwi jeśli chodzi o opis i ocenę tego faktu. Należy jednak zgodzić się z Jackiem Czajkowskim, że zabiegi rządu, który zgodę na pochowanie Piłsudskiego na Wawelu otrzymał bezpośrednio z Watykanu, niejako za plecami metropolity oraz wybór Wieniawy jako pośrednika w załatwieniu tej sprawy z samym Sapiem, nie usposobiły pozytywnie dumnego arcybiskupa do przedmiotu zabiegów (J. C z a j k o w s k i, *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997).

² A. G a r l i c k i, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa 1989, s. 692.

niewątpliwie cenną, choć zgodnie ze stwierdzeniem autora czytelnik pragnący znaleźć jednoznaczną odpowiedź na pytanie w jakim stopniu Józef Piłsudski był człowiekiem wierzącym i praktykującym może poczuć się rozczarowany. Niemniej jednak lektura tej pozycji poszerza znacznie wiadomości o prywatnych aspektach życia legendarnego Komendanta. Kilka krytycznych słów należy skierować pod adresem wydawnictwa „ad astra”. Oficyna ta prezentując pracę o. Warszawskiego poszła po najmniejszej linii oporu oddając ją polskiemu czytelnikowi jako reprint londyńskiego wydania z 1978 r. (wydanego pt. *Studia nad wyznaniowością religijną marszałka Józefa Piłsudskiego*). Dokonanie kilku skrótów redaktorskich pozwalających na uniknięcie powtórzeń w poszczególnych częściach byłoby ze wszech miar pożądane. Celowym zabiegiem winno być ponadto przystosowanie do polskich standardów aparatu naukowego sporządzonego według wzorów historiografii brytyjskiej.

Arkadiusz Adamczyk

Tadeusz Paweł Rutkowski, *Stanisław Kot 1885-1975. Biografia polityczna*, Wydawnictwo DiG 2000, ss. 458.

Nakładem warszawskiego Wydawnictwa DiG ukazała się biografia Stanisława Kota pióra Tadeusza Pawła Rutkowskiego, adiunkta w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalistów od najnowszej historii Polski nie trzeba przekonywać o potrzebie napisania biografii politycznej takiej postaci jak Stanisław Kot, stąd też sam zamiar podjęcia badań nad kolejami życia czołowego polityka ruchu ludowego zasługuje na uznanie.

Książka T. Rutkowskiego, podzielona została na osiem rozdziałów, poprzedzonych wstępem, których periodyzację wyznaczają okresy aktywności politycznej S. Kota. Z kart biografii wylania się sylwetka wybitnego uczonego i znanego działacza politycznego. Autor prowadzi losy swego bohatera od czasów wczesnej młodości, poprzez początki działalności politycznej w latach I wojny światowej (tu na pochwałę zasługuje podrozdział dotyczący działalności w NKN), meandry kariery naukowej w niepodległej Polsce ze szczególnym podkreśleniem niewątpliwych osiągnięć na polu historii i historii kultury, działalność polityczną w szeregach ruchu ludowego (w latach 1930-1939), pracę w rządach gen. Władysława Sikorskiego i Stanisława Mikołajczyka, okres ambasadorowania w ZSRR, przejście wraz z S. Mikołajczykiem do współpracy z (używając określenia polityków „londyńskich”) tzw. „administracją warszawską” i okres kierowania ambasadą w Rzymie, aż do schyłku działalności politycznej i sprawowania funkcji kierowniczych (prezes Rady Naczelnej) w emigracyjnym Polskim Stronnictwie Ludowym i śmierci bohatera biografii w grudniu 1975 r. Całość uzupełniona jest zakończeniem spełniającym rolę podsumowania oraz bibliografią i indeksem nazwisk.

Jak już zaznaczyłem sam zamiar spisania i usystematyzowania kolejnych etapów życia Stanisława Kota należy uznać za przedsięwzięcie potrzebne. Czytelnik otrzy-